

अल्लाउद्दीन खिलजी अंतर्गत धोरण आणि सुधारणा :

अल्लाउद्दीन खिलजी संपूर्ण दिल्ली सुलतानशाहीच्या इतिहासातील बलशाली शासक होता. अल्लाउद्दीन खिलजी हा दिल्ली सुलतानशाहीची स्थापना करणा-या जलालउद्दीन खिलजीचा पुतण्या व जावई होता. त्याने १२९६ ते १३१६ या कालखंडामध्ये दिल्लीवर राज्य केले. अफगाणिस्तानातील खल्ज या ठिकाणी अनेक वर्षांपासून ते राहत असल्यामुळे त्यांना खिलजी म्हटले जाऊ लागले. परंतु खिलजी घराण्याबाबत इतिहासकारामध्ये मतभेद आहेत. स्मिथ हा इतिहासकाराने खिलजी यांना अफगाण किंवा पठाण मानतो, तर सर हेग त्यांना तुर्क जातीचे मनतो. अल्लाउद्दीन खिलजी अतिशय शूर, महत्वकाक्षी व व्यवहारी होता. तो कारा माणिकपूरचा राज्यपाल होता. माळव्यावर व देवगिरीवर स्वारी करून त्याने मोठी संपत्ती मिळविली. त्याला दिल्लीची सत्ता मिळवायची होती. सर्व तरूण खिलजी सरदार वृद्ध सुलतानाच्या महत्वकांक्षाहीन नेतृत्वाला कटाळले होते.. अल्लाउद्दीने त्याचा फायदा घेण्याचे ठरविले व त्याने सुलतानाला कारा येथे भेटीसाठी बोलावले. पुतण्याच्या प्रेमाने आंधळा झालेला सुलतान भेटीसाठी गेला असता अल्लाउद्दीन खिलजीने जलालुद्दीनचा कौशल्याने खून केला. १९ जुलै १२९६ रोजी स्वतः गादीवर बसला.

१) पूर्वइतिहास :

अल्लाउद्दीन खिलजीचा जन्म इ.स. १२६६ साली झाला. तो लहान असतानाच त्याच्या पित्याचे निधन झाले. अल्लाउद्दीनचे मूळ नाव अली गर्शप असे होते. लहाणपणीच त्याचा पिता शिहाबुद्दीन निधन पावल्यामुळे अल्लाउद्दीनचे पालनपोषण त्याचा काका जलालुद्दीन फिरोज खिलजीने केले जलालउद्दीनने अल्लाउद्दीनचे शौर्य व हुशारी पाहून आपल्या एका मुलीचा विवाह त्याच्या बरोबर केला. अल्लाउद्दीन खिलजी निरक्षर होता परंतु युद्धकलेचे त्यास उत्तम ज्ञान होते. कोणतीही गोष्ट तो सहज साध्य करू शकत असे. त्याचे पराक्रम पाहून त्याला उच्चपदे व पदव्या दिल्या आणि कुरा व आयोध्या प्रांताचा राज्यपाल नेमले. पुतण्यावर खुष होऊन जल्लाउद्दीनने त्यास सेनापती म्हणून नेमले. अल्लाउद्दीन खिलजीच्या कार्ये कर्तृत्वामुळे दिल्ली दरबारी त्याचे वजन वाढत गेले.

२) देवगिरीवरील स्वारी

अल्लाउद्दीन खिलजीला भेलसावरील स्वारीच्या वेळेस दक्षिण भारतातील देवगिरी राज्याच्या समृद्धीची माहिती मिळाल्यानंतर त्याने या राज्यावर स्वारी करण्याचे ठरविले. त्यावेळी देवगिरीवर रामचंद्रदेव यादवाची सत्ता होती. अल्लाउद्दीनने चंदेरीवर स्वारी करण्याचे खोटे कारण सांगून सुलतानाची परवानगी मिळविली. प्रत्यक्षात मात्र तो चंदेरीला गेला नाही. अतिशय गुप्तपणे तो २० हजार सैन्यासह मध्यभारत व बुंदेलखंडाच्या घनदाट जंगलातून तो अचानकपणे एलिचपूर या देवगिरीच्या सीमेवरील ठिकाणी पोहचला. रामचंद्रदेव यादवास या स्वारीची कोणतीच कल्पना नसल्यामुळे तो पूर्णपणे बेसावध होता. रामचंद्रदेवाचा मुलगा शंकरदेव स्वारीसाठी बाहेर गेला होता. अल्लाउद्दीन खिलजीने देवगिरीला वेढा दिला. वेळ काढण्यासाठी रामचंद्रदेवाने तहाची बोलणी सुरू केली. मात्र शंकरदेव स्वारीवरून परत आल्यामुळे तहाची बोलणी झाली नाहीत. अल्लाउद्दीन खिलजी व रामचंद्रदेव यांच्यामध्ये घनघोर युद्ध झाले यामध्ये रामचंद्रदेवाचा पराभव केला. शंकरदेवाने मोठा पराक्रम दाखविला. परंतु असामान्य धाडस व प्रगत युद्धतंत्र यामुळे अल्लाउद्दीन खिलजीला विजय मिळाला. उभयतांमध्ये तह होऊन एलिचपूरचा महसूल प्रतिवर्षी अल्लाउद्दीन खिलजीला मिळाला. अल्लाउद्दीनला या स्वारीमध्ये ६०० मण सोने, ७ मण मोती, २ मण हिरे, १०० मण, चांदी व ४००० रेशमी वस्त्राचे डाग इत्यादी लुट मिळाली. मध्ययुगीन भारताच्या इतिहासातील देवगिरीवरील स्वारी ही महत्वपूर्ण घटना होय. या स्वारीमुळे दिल्लीच्या सुलतानासाठी दक्षिण भारताचे दरवाजे कायमचे उघडले गेले.

३) राज्यारोहण

देवगिरीच्या विजयानंतर अल्लाउद्दीन खिलजीने दिल्लीची सत्ता मिळविण्याचे ठरविले. दिल्ली दरबारातील सर्व तरूण महत्वकांक्षी सरदार जलालुद्दीनच्या मवाळ व महत्वकांक्षाहीन नेतृत्वाला कटाळले होते. अल्लाउद्दीन खिलजीने या परिस्थितीचा फायदा घेण्याचे ठरविले. त्याने सुलतानाला कुरा येथे भेटीस यावा असे कळविले पुतण्याच्या प्रेमाने आंधळा झालेला सुलतान अल्लाउद्दीनच्या भेटीसाठी गेला, १९ जुलै १२९६ रोजी अल्लाउद्दीने त्याला कपटाने ठार केले व स्वतःला सुलतान म्हणून घोषित केले.

४) राजसत्तेचा सिध्दांत :

बल्बनच्या ईश्वरी वरदान सिध्दांतावर अल्लाउद्दीन खिलजीची राजपदाविषयीची संकल्पना आधारलेल्या होत्या. सुलतान हा ईश्वराचा पृथ्वीवरील प्रतिनिधी असल्यामुळे तो इतरांपेक्षा श्रेष्ठ आहे. सुलतानाला कोणीही नातेवाईक नाहीत. सर्व लोक त्याची प्रजा आहे. सर्वांवर सुलतान आपली सत्ता गाजवू शकतो. पृथ्वीवरसुलतानापेक्षा श्रेष्ठ व्यक्ती दुसरी नाही अल्लाउद्दीन म्हणत असे राज्यहितासाठी व लोककल्याणासाठी मला कृत्य योग्य वाटेल ते मी केल्याशिवाय राहणार नाही. मग ते इस्लाम धर्माला धरून असो किंवा नसो कायदेशीर

असो अथवा बेकायदेशीर असो. राज्यकारभारात धर्माची व धर्मगुरूची लुडबुड कमी करून धर्म आणि राजकारण याची फारकत करणारा अल्लाउद्दीन खिलजी हा पहिला मुस्लिम सुलतान होता. अल्लाउद्दीनचे सुलतानपद अमीर उमराव किंवा उलेमा याच्या बळावर अवलंबून नसून त्याच्या स्वतःच्या सैनिक सामर्थ्यावर आधारलेले होते.

५) अल्लाउद्दीन खिलजीचे अंतर्गत धोरण आणि सुधारणा :

अल्लाउद्दीन खिलजीने साम्राज्य विस्ताराबरोबरच प्रशासकीय सुधारणेकडे ही तेवढेच लक्ष दिले. अलाउद्दीन खिलजीने कायम स्वरूपी खडे सैन्य उभारले. सैन्याचा पगार राज्याच्या तिजोरीतून रोख देण्यास सुरुवात केली. हिंदू-मुस्लिम या दोघांचीही भरती पायदळ घोडदळ व हत्तीदलामध्ये केली जात असे. याबरोबर अंगरक्षकाची संख्याही मोठी होती. त्यांना जानदार म्हटले जाई. अल्लाउद्दीन खिलजीचे अंतर्गत धोरण व सुधारणा पुढील प्रमाणे सांगता येईल.

अ) प्रशासन व्यवस्था

अल्लाउद्दीन खिलजीने प्रशासनाच्या सोयीसाठी विविध विभाग निर्माण केले. या विभागावर विविध अधिकाऱ्यांच्या नेमणूका केल्या. मध्यवर्ती प्रशासनातील सर्व अधिकार सुलतानाकडे ठेवले. विविध मंत्र्यांच्या नेमणूक केल्यामुळे प्रशासनामध्ये एकवाक्यता आली. त्यामध्ये पुढील मंत्र्यांच्या नेमणूका केलेल्या होत्या..

१) दिवाण-इ-वझारत

दिवाण-इ-वझारत हा मुख्यमंत्री होता. साम्राज्यातील जमीन महसुलाचे अधिकार याच्याकडे दिलेले होते.

२) दिवाण-इ-इन्शा

या मंत्र्याकडे राज्यातील सरकारी पत्रव्यवहार सांभाळण्याचे काम होते.

३) दिवाण-इ-रियासत :

या मंत्र्याकडे आर्थिक धोरण ठरविण्याचे काम असे. यातून राज्याची आर्थिक बाजू भक्कम करणे हे त्याचे उद्दिष्ट असे.

४) दिवाण-इ-आरिझ

याच्याकडे सैन्यप्रमुखाचे काम होते. सैन्यभरती करणे सैन्याचे संघटन करणे व सैन्याचा पगार देणे इत्यादी कामे त्याला करावी लागत असत.

५) दिवाण-इ-रसालत :

हा मंत्री परराष्ट्र खाते सांभाळत असे. परराज्याबाबतचे धोरण तो आखत असे परराज्यातून आलेल्या मान्यवरांचे तो स्वागत करून त्यांची काळजी घेत असे.

ब) सैन्य व्यवस्था :

देशात शांतता व सुव्यवस्था ठेवण्यासाठी करण्यासाठी सुज्ज अशी सैन्य व्यवस्था असणे आवश्यक होते. अल्लाउद्दीन खिलजी हा पहिला सुलतान होता की ज्याने आपल्या साम्राज्यात राजधानीच्या ठिकाणी सुसज्ज सैन्याची व्यवस्था निर्माण केली. राजधानीत ४ लाख ५० हजार सैन्य जय्यत तयार असे. अल्लाउद्दीन खिलजीने सैन्य व्यवस्थेकरीता दिवाण-इ-आरिझ हा एक स्वतंत्र विभाग झाला. सैन्य मंत्र्याला लष्करात सैन्य भरती करण्याचे सर्व अधिकार देण्यात आले होते. त्यामुळे उत्तम सैन्य भरती होण्यास मदत झाली.

१) सैन्यातील श्रेण्या :

सैन्य भरतीमध्ये तुर्की पध्दत व घोडदळमध्ये श्रेणी पध्दतीनुसार अल्लाउद्दीन खिलजीने सैन्याची उभारणी केली. अशी सैन्यभरती करणारा तो पहिला सुलतान होता. पहिल्या श्रेणीतील सैन्यातील दोन पक्षा जास्त घोडे ठेवावे लागत असत. त्याला २३४ टंका पगार मिळत असे. द्वितीय श्रेणीतील सैन्यांना दोन घोडे ठेऊन त्या मोबदल्यात १५६ टंका वार्षिक पगार दिला जात असे. तृतीय श्रेणीच्या सैनिकाला एक घोडा ठेवल्यास ७८ टंका वार्षिक पगार दिला जात असे.

२) खडे सैन्य

अल्लाउद्दीन खिलजीने प्रथमतः खडे कायमस्वरूपी सैन्य उभारले. या सैन्याला रोख पगार दिला देण्यास सुरुवात केली. सुलतानाने स्वतःसाठी अंगरक्षकांच्याही नेमणूका केल्या त्याला जानदार म्हणत असत, अल्लाउद्दीन खिलजीने आपल्या सैन्य दलामध्ये हिंदू व मुस्लिम या दोन्ही धर्मातील लोकांना सैन्यामध्ये भरती करून घेतले जात असे.

३) जहागीर पध्दत बंद :

अल्लाउद्दीन खिलजीने सेनापती किंवा सैनिक अथवा कोणत्याही अधिकाऱ्याला जहागीर देण्याची प्रथा बंद करून टाकली. लष्करातील सैन्याला रोख पगार दिले. अल्लाउद्दीन खिलजीच्या या धोरणामुळे साम्राज्यात शांतता व सुव्यवस्था निर्माण झाली.

४) विशेष सवलती संपुष्टात :

मुकादम चौधरी, खोत या हिंदू व मुस्लिम अधिकाऱ्यांना ज्या विशेष सवलती मिळत होत्या त्या पूर्णपणे संपुष्टात आणल्या. त्यामुळे राज्याच्या तिजोरीत मोठ्या प्रमाणात पैसा गोळा होण्यास मदत झाली. जमिनी, इनामे, पेन्शन रद्द- इनामे पेन्शनस् आणि धार्मिक संस्था यांना दिलेल्या जमिनी रद्द केल्या. इनामे, पेन्शनस् रद्द करून सुलतानाने लोकांच्याकडील पैसा वसूल केला धार्मिक संस्थांना दिलेल्या जमिनी खालसा केल्या व त्या सरकार जमा केल्या. यातून खूप मोठा फायदा झाला.

५) घोड्यांना डाग देण्याची पध्दत

अल्लाउद्दीन खिलजीने घोडदळामध्ये एकसूत्रता आणण्यासाठी व भ्रष्टाचार बंद करण्यासाठी घोड्यांना डागदेण्याची पध्दत सुरू केली. घोडदळातील घोड्याची आदलाबदल बंद झाली. घोड्याची तपासणी करण्यात आली. अल्लाउद्दीन खिलजीच्या या सुधारणेमुळे उत्तम घोडदळ निर्माण होऊ शकले.

६) हजेरीपट

अल्लाउद्दीन खिलजीने लष्करातील सैन्याची मोजदाद ठेवण्यासाठी हजेरीपट पध्दत आमलात आणली. क सरकारी हजेरी पटामध्ये सैनिकांचे नाव, रंग, शरीरावरील खाणाखूणा याची लेखी माहिती ठेविली जात असे. सैनिकांची रोज हजेरी घेतली जात असे. या नोंदणी पध्दतीमुळे हजर, गैरहजर याची माहिती मिळ असे सैन्यातील भ्रष्टाचार कमी झाला. सैन्याची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी घोड्याची दररोज परेड घेण्यात येऊ लागली

७) किल्ले प्रशासन

अल्लाउद्दीन खिलजीच्या संरक्षण व्यवस्थेत किल्ल्यांना अतिशय महत्व होते. अनेक नवे किल्ले बांधून जुन्या किल्ल्याची डागडुजी करण्यात आली. किल्ल्यावर अनुभवी सैनिकांच्या व प्रामाणिक अधिकाऱ्यांच्या नेमणूका करण्यात आल्या. अशा या व्यवस्थेमुळे मंगोल आक्रमणापासून अल्लाउद्दीन खिलजीच्या साम्राज्याचे संरक्षण होऊ शकले.

क) न्यायव्यवस्था :

अल्लाउद्दीन खिलजीने न्यायदान व्यवस्थेत सुधारणा करत काझींच्या नेमणूका केल्या. अपराध्यांची चौकशी करण्यासाठी पोलीस व गुप्तहेरांची मदत घेतली जात असे. न्यायदानाच्या क्षेत्रात मुस्लिम कायदा पद्धती प्रचलित असल्यामुळे हिंदू प्रजेला न्याय मिळणे कठिण असे पोलीस व गुप्तहेरांच्या माध्यमातून गुन्हेगाराची चौकशी करून काशी मुसलमान कायद्याप्रमाणे न्याय देत असे.

ड) सामाजिक सुधारणा

अल्लाउद्दीन खिलजीने समाजाच्या व राज्यकारभाराच्या दृष्टीने अनेक सुधारणा घडवून आणल्या. सामाजिक सुधारणा करीत असताना कोणाचाही सल्ला घेतला नाही. अल्लाउद्दीन खिलजीने केलेल्या सामाजिक सुधारणा महत्वपूर्ण मानल्या जातात.

१) मादक पदार्थावर बंदी :

सुलतानाविरुद्ध अनेक सरदार व जनता मादक पदार्थ प्राशन करून काहीही बरळत असे. त्यामुळे सुलतानाने साम्राज्यात मद्य घेण्यास पूर्णपणे बंदी घातली. हा कायदा आमलात आणण्यासाठी स्वतः मद्य सोडले. संपूर्ण दिल्लीत मद्यपान बंद केले. या कायद्याचे पालन जे करणार नाहीत त्यांना कडक शिक्षा करण्यात आल्या.

२) सरदारांच्या रक्तसंबंधांना आळा सामुदायिक कार्यक्रम व सम्मेलनावर बंदी :

सामुदायिक कार्यक्रम व सम्मेलने अशा कार्यक्रमातून सुलतानाविरुद्ध कट कारस्थाने रचली जात असत. त्यामुळे असे कोणतेही सामुदायिक कार्यक्रम भ्रवावयाचे नाहीत असा कायदा केला.

३) सरदार वर्गाची अतिरिक्त मालमत्ता जप्त :

सरदार वर्गाकडे असलेली मालमत्ता व पैसा हेच सुलतानाविरुद्ध कट करण्याचे मुख्य कारण होय. म्हणून सुलतानाने सरदार वर्गाकडील अतिरिक्त मालमत्ता जप्त केली. अनेक धार्मिक कारणांवरून सरदारांच्या जमिनी जप्त केल्या.

इ) हिंदू विषयक कडक धोरण : अल्लाउद्दीन खिलजीने हिंदूवर कडक निर्बंध लादले. त्यांच्याकडून उत्पन्नाचा निम्मा हिस्सा शेतसारा म्हणून घेतला. हिंदूवर जाचक असा जिझिया कर लादला. कुरण, घरे, जनावरे यावरही त्याने कर लादले. घोड्यावर बसणे, शस्त्रांखे

बाळगणे, उत्तम वस्त्रे वापरणे, धार्मिक उत्सव साजरे करणे इ. गोष्टींची हिंदुना मनाई होती. त्याच्या या निष्ठुर व जुलमी धोरणांमुळे हिंदू प्रजा अत्यंत त्रस्त झाली होती.

ई) महसुल सुधारणा :

अल्लाउद्दीन खिलजी हा पहिला सुलतान होता की ज्याने जमिनीची मोजणी केली. जमिनीमध्ये जे काही पिक येईल त्यानुसार महसुल आकारला जात असे. उत्पनाचा निम्मा भाग शेतसारा म्हणून वसुल केला जात असे. याशिवाय घरपट्टी, कुराणपट्टी, आयातनिर्यात जकात हे कर घेतले जात असत. शेतसारा रोख रकमेत किंवा धान्याच्या स्वरूपात भरण्याची पद्धत होती.

१) वस्तूंचे भाव नियंत्रण

अल्लाउद्दीन खिलजीचे बाजार भाव नियंत्रण ही त्या काळातील एक व नाविन्यपूर्ण सुधारणा घटना होती. अल्लाउद्दीन खिलजीने जीवनोपयोगी वस्तूंचे भावनियंत्रण करून त्या अल्प किंमतीत सर्वसामान्य लोकांना मिळतील अशी व्यवस्था केली. अर्थशास्त्रीय दृष्ट्या या योजनेला महत्वाचे स्थान आहे. अल्लाउद्दीन खिलजीने बाजारावर नियंत्रण घालून अनेक वस्तूंच्या किंमती ठरवून दिल्या. धान्याचे भाव निश्चित केले

याचवेळी त्याने असाही कायदा केला की शेतकऱ्यांनी आपले धान्य सरकारने नेमलेल्या व्यापाऱ्यांना विकावे मालाच्या देवाण-घेवाणीसाठी दिल्लीत कापड बाजार व धान्य बाजार या दोन बाजारपेठा उघडल्या. व्यापाऱ्यांना सरकारतर्फे निश्चित धान्याचा कोठा देण्यात आला 'दिवाण-इ-रियासत' हा स्वतंत्र विभाग बाजारावर देखरेख ठेवण्यासाठी सुरू केला. त्यावरील अधिका- याला 'शहना-ई-मंडी' असे म्हणत. या योजनेतील सर्वोच्च अधिकारी दिवाण ई- रियासत असून त्याचा सर्व बाजारावर अधिकार चालत असे. त्याला मदत करण्यासाठी शहाना ई-मंडी असे. त्याच्या हाताखाली वेगवेगळे अधिकारी असत. यातून त्याने काळबाजार व भ्रष्टाचार मोडीत काढला. दलाली पध्दत पूर्णपणे बंद झाली. खोटे वजन व मापे वापरणा-यास तुरूंगात डांबण्यास सुरुवात केली.

अल्लाउद्दीन खिलजीला उत्तम प्रशासक मानले जाते. त्याच्या या सुधारणांमुळे प्रशासनात एक शिस्त व सुसच अशी व्यवस्था निर्माण झाली. सैन्य संघटनेमुळे साम्राज्यविस्तार करणे व साम्राज्याचे रक्षण करणे शक्य झाले. साम्राज्यात आपली पकड घट्ट ठेवण्यासाठी व शांतता निर्माण करण्यासाठी त्याने महत्वपूर्ण सुधारणा घडवून आणल्या,

६) अल्लाउद्दीनची योग्यता :

अल्लाउद्दीन खिलजीच्या योग्यतेबद्दल इतिहासकारांमध्ये मतभेद आहेत. स्मिथ म्हणतो अल्लाउद्दीन खिलजी एक जुलमी व रानटी राजा होता. त्यास न्यायनीतीची चाड नव्हती, तर लेनपूल म्हणतो जरी तो. रक्तपिपासू व निर्दय शासक होता तरी तो एक शक्तिशाली व योग्य शासक होता हे कोणीही नाकबूल करणार नाही, अशा अल्लाउद्दीन खिलजीची योग्यता पुढील प्रमाणे सांगता येईल.

अ) गुण

१. सर्वश्रेष्ठ सुलतान

अल्लाउद्दीन खिलजी हा सुलतानशाहीतील सर्वश्रेष्ठ सुलतान मानला जातो. सुलतानशाहीतील दुसऱ्याकुशल सेनापती होता..कोणत्याही सुलतानाला त्याच्या एवढा साम्राज्यविस्तार करता आला नाही. तो साहसी, असामान्य योद्धा होता.

२. प्रतिभाशाली प्रशासक

अल्लाउद्दीन खिलजी हा उत्तम प्रशासक होता. त्याने परंपरागत प्रशासन व्यवस्थेमध्ये बदल करून नवीन प्रशासनाची स्थापना करणारा हा पहिला प्रशासक होय. त्याच्या कुशल प्रशासन व्यवस्थेमुळे बाह्य आक्रमण व अंतर्गत बंडाचा बंदोबस्त होऊन राज्यात शांतता स्थापन झाली.

३. विशाल राज्य निर्माण केले

सुलतान शाहीचे मोठे राज्य निर्माण करणारा, उत्तम प्रशासन निर्माण करणारा, दक्षिण भारतावर स्वारी करणारा अल्लाउद्दीन खिलजी हा मध्ययुगीन भारताचा अग्रगण्य शासक समजला जातो. तो सुलतानशाहीतील यशस्वी सुलतान म्हणून त्याचे स्थान श्रेष्ठ आहे.

४. उत्तम योद्धा

अल्लाउद्दीन खिलजी उत्तम योद्धा व उत्तम तलवार बहादूर होता. त्याच्या प्रामाणिक व पराक्रमी सेनापतीमुळे त्याला अनेक विजय मिळाले.

५. शांतता व सुव्यवस्था:अल्लाउद्दीन खिलजीने संपूर्ण राज्यामध्ये शांतता व सुव्यवस्था निर्माण केली. त्याने भरीव सुधारणा करून प्रशासन उत्तम केले. राज्यात भरीव सुधारणा करणारा तो पहिला सुलतान ठरला.

६. कला प्रेमी :

अल्लाउद्दीन खिलजी कला प्रेमी शासक होता. त्याने सिरी नावाचे नवीन नगर वसविले, अनेक किल्ले, मशिदी, महाल व तलाव बांधले. अलाई दरवाजा व हजार खांबांचा राजवाडा ही त्याच्या स्थापत्य कलेची वैशिष्ट्ये आहेत.

७. उलेमांचे वर्चस्व नष्ट केले

अल्लाउद्दीन खिलजीने मुसलमान धर्मगुरूंना प्रशासनापासून दूर ठेवण्याचे धोरण राबविले उलेमा वर्गाचा राज्यकारभारातील हस्तक्षेप संपुष्टात आणले व राज्यकारभारावरील त्यांचे वर्चस्व नष्ट केले.

८. विध्वानांचा आश्रयदाता

अल्लाउद्दीन खिलजीच्या दरबारामध्ये अमीर खुसरो, अमीर हसन वगैरे कवी तत्वज्ञ व इतिहासकार होते. तो स्वतः निरक्षर होता तरी देखील तो विध्वानांचा आश्रयदाता होता.

ब) दोष

१. क्रूर व निर्दयी

अल्लाउद्दीन भयंकर क्रूर व रक्तपिपासू होता. त्याने अनेकांच्या कत्तली केल्या. सत्तेसाठी जलालुद्दीन बा काकाला कपटाने ठार केले. मंगोलाकडून जफरखान ठार झाल्यावर त्याला आनंद झाला. अल्लाउद्दीनने स्वतः श्री मुले व बेगमेसही कैदत टाकले. युद्ध आणि रक्तपात हेच त्याचे जीवन होते..

२. कडवा मुसलमान

अल्लाउद्दीन कट्टर मुसलमान होता. राज्यकारभारात इस्लाम धर्माला महत्व दिले नसले तरी तो सच्चा मुसलमान समजत असे. त्याने इतर धर्मियांचा अनन्वित छळ केला.

३. हिंदूंचा छळ

अल्लाउद्दीन खिलजीने अनेक हिंदू धर्मियांचा छळ केला. अनेकाना हिंदुना मुस्लिम धर्म स्विकारायला लाबला. हिंदुवर जाचक जिझिया कर लादला. तो कट्टर सुन्नी पंथीय असल्यामुळे त्याने नेहमी मुस्लिम धर्माचा पुरस्कार केला.

३. नैतिक अधिष्ठानचा अभाव

नीती-अनीतीची चाड न बळगता कोणतेही कृत्य करावयास तो मागे पुढे पाहत नसे. अल्लाउद्दीन खिलजीच्या राज्याला नैतिकतेचे अधिष्ठान नव्हते. त्याच्या राज्याला सामान्य जनतेचा पाठिंबा नव्हता. त्याने स्वतःच्या स्वार्थी भावनेसाठीच सुधारणांची कामे केली.

सारांश:

अल्लाउद्दीन खिलजीमध्ये चांगल्या आणि वाईट अशा दोन्ही प्रकारच्या गुणांचा त्याच्या व्यक्तिमत्वात समावेश होता. मध्ययुगीन भारताच्या राज्यकर्त्यात अल्लाउद्दीन खिलजीला उच्च व मानाचे स्थान दिले जाते. तो एक उत्तम राज्यकर्ता होता. एल्फीन्स्टनच्या मतानुसार अल्लाउद्दीन खिलजीची कारकीर्द वैभवशाली होती. काही क्रूर व जुलमी कृत्ये करून सुध्दा सर्वसाधारण सत्तेचा सदुपयोग करणारा तो यशस्वी सुलतान होऊन गेला.